

Kultur mnoho, planeta Země jedna jediná

ZDENKA SOKOLÍČKOVÁ

Katedra kulturních a náboženských studií, Univerzita Hradec Králové, zdenka.sokolickova@uhk.cz

ABSTRACT:

Human society is going through several dynamic changes that are difficult for individuals to adapt to for their speed and complexity. Processes such as migration, globalization and homogenization often have negative impacts in the sphere of culture, economy and ecology, and the task for humanities including cultural anthropology is to comprehend the current situation of people and their world. The text inquires upon the question to which extent the inherent link between culture and nature might work as a foundation for communication among otherwise different societies. It also asks about the importance of global anthropological research in local communities and the philosophical, anthropological and partially also ethical perspective that may enlighten the essence of contemporary issues.

KLÍČOVÁ SLOVA:

kultura, příroda,
antropologie, ekologie,
globalizace

KEY WORDS:

culture, nature, anthropo-
logy, ecology, globalization

Povaha života na Zemi je v mnoha ohledech paradoxní, překvapivá, pro naše běžné chápání neintuitivní. Platí to z hlediska biologického i kulturního, navíc není radno příliš ostře mezi těmito dvěma mody existence rozlišovat – souvisejí spolu totiž až příliš úzce. Vazba mezi kulturním a přírodním je neobyčejně zajímavým materiálem ke studiu pro všechny, kteří si tuto vzájemnou podmíněnost uvědomují, bez ohledu na svoji prvotní odbornou specializaci. Platí to dnes více než kdy dříve. Lidský svět se s přírodou „zapletl“ skutečně vážně a názory na charakter tohoto vztahu se různí; spektrum se táhne od přesvědčení o nadřazenosti lidského zájmu a nekonečných možnostech využívání přírodního potenciálu (tento názor převažuje spíše v politice než ve vědě) přes zdravě (mohli bychom říci pokorně) antropocentrickou perspektivu respektující mimolidský svět až po misantropní výpady proti kultuře/civilizaci, která je pro přírodu něco jako zhoubný nádor.

Ani jeden z extrémních výkladů souvislosti mezi kulturou a přírodou se při bližším pohledu na diametrálně odlišné lokální reality nezdá přesvědčivý. Planeta Země, kterou můžeme chápat jako jediný ucelený a vnitřně dosti komplexně propojený ekosystém, je útočištěm pro nejrůznější kulturní praxe, od ekologicky šetrných a nenáročných po environmentálně očividně škodlivé. Různost kulturních cest z ekologického hlediska ale není měřena stupněm takzvané vyspělosti, jak by se na první pohled mohlo zdát. Neplatí, že každá domorodá (primitivní, nativní) kultura je ke svému fyzickému prostředí přívětivá, zatímco každá společnost již dosáhnoucí jistého stupně industrializace a technologizace přírodu drancuje. Vzhledem k provázanosti planetárního ekosystému není dobré ztratit globální hledisko ze zřetele, ale zároveň nelze ani opustit lokální měřítko, chceme-li k dnešnímu stavu lidmi mohutně obývané planety říci něco konkrétního.

Možná víc než cokoliv jiného vystihuje dnešní svět slovo změna. Prostředí, ve kterém žijeme a ve kterém vyrůstají naše děti, je všechno možné jen ne statické. A rychlost, s jakou ke změnám v nejrůznějších sférách dochází, je obrovská. Města rostou, lidé migrují, technologie se vyvíjejí, přírodní svět degraduje. Výraz „staré dobré časy“ možná kdysi evokoval dobu před nějakými 100 lety. Dnes se každodennost proměňuje tak rychle, že nostalgii může vyvolávat už představa předchozí dekády.

Také míra kulturní (etnické, náboženské atd.) rozmanitosti se v planetárním měřítku zvyšuje rychlostí, kterou jen těžko stíháme sledovat: „Celosvětově v roce 2013 migrovalo 232 milionů lidí. [...] Mezi lety 1990 a 2013 vzrostl počet mezinárodních migrantů o 77 milionů, tedy o polovinu. Výrazný nárůst nastal především mezi lety 2000 a 2010“ (United Nations 2013: 1). Světová populace se rovněž rychle rozrůstá, z 6.2 miliardy v roce 2002 na 7 miliard v roce 2012. Do roku 2020 OECD předpokládá 7.7 miliardy lidí na Zemi, do roku 2050 už dokonce 9.5 miliardy (OECD, 2014). Zdá se tedy, že jediný faktor, který nevykazuje růst, je místo na planetě. Počet kilometrů čtverečních, které máme k dispozici (což je silně antropocentrické vyjádření), se nijak výrazně nezměnil už asi 4.5 miliardy let.

Se vzrůstající dynamikou lidského světa jsme svědky dvou paralelních procesů, které by se mohly jevit jako protichůdné, ale kupodivu jdou spíše ruku v ruce. Slovy německého filosofa Wolfganga Welsche:

„Kultury [...] se vzájemně prolínají nebo ze sebe navzájem vycházejí. [...] Kultury jsou dnes extrémně propojené a provázané. Určitý způsob života nekončí na hranici národní kultury, ale šíří se za ni do jiných kultur. [...] Tyto nové formy propojenosti jsou důsledkem migračních procesů, celosvětových materiálních i nemateriálních systémů komunikace, a ekonomických vazeb a závislostí.

Zde samozřejmě vstupuje do hry otázka moci. [...] Kultury dnes můžeme charakterizovat především hybridizací. Každá kultura může do budoucna zahrnovat jakoukoliv jinou kulturu, všechny ostatní kultury jsou jejím potenciálním satelitem. Platí to na úrovni populace, obchodu i informací. Na celé planetě žijí v různých zemích občané všech států; zároveň je totéž zboží – ať už bylo svého času sebeexotičtější – dostupné po celém světě. Konečně globální síť komunikačních technologií umožňuje, aby jakákoliv informace byla stejně dostupná z jakéhokoliv místa. Nelze tedy hovořit o absolutně cizím. Vše je na dosah. Stejně tak už neexistuje nic výlučně „vlastního“ (Welsch 1999).

Podobný trend je patrný i ve sféře životního prostředí. Ne že by dramaticky narůstala diverzita lokálních ekosystémů, fauny a flóry – to spíše dochází k opaku. Podle poslední zprávy Sekretariátu Úmluvy o biologické rozmanitosti týkající se budoucnosti globální biodiverzity „bude tlak na biodiverzitu silit nejméně do roku 2020 a [...] její míra bude nadále klesat“ (Secretariat of the Convention on Biological Diversity 2014: 3). Spíše mám zde na mysli fakt, že ekosystémová propojenost je čím dál viditelnější spolu s tím, jak expanduje často spíše nežádoucí lidská aktivita. Procesy typu klimatických změn nás vedou k obezřetnosti, když přijde na opatření, která předstírají environmentální neutralitu nebo pouze omezený vliv na životní prostředí, protože vazby mezi různými ekologickými fenomény jsou početné a mnohdy dosud nedostatečně probádané.

V 90. letech minulého století založila americká lingvistka, antropoložka a etnobioložka Luisa Maffi koncept biokulturní rozmanitosti. Zahrnuje složitou síť vazeb mezi kulturou (včetně jazyka) a přírodou. Ústřední myšlenka Maffi je následující: „Celková míra a kumulativní efekt početnosti lokálních vazeb a vzájemných závislostí mezi lidmi a prostředím na celém světě znamená, že globální úroveň biodiverzity a kulturní rozmanitosti spolu rovněž vnitřně souvisejí, což má velký význam pro otázku zachování obou typů rozmanitosti“ (Maffi 2007: 268).

Lze tedy konstatovat, že i povaha změn, kterými náš svět prochází, je ambivalentní. Na jedné straně rychle dochází ke ztrátě dřívějších jistot a naše okolí je čím dál pestřejší. Na úrovni každodenní kulturní zkušenosti uveďme jako příklad třeba to, že zatímco naši rodiče mohli s téměř stoprocentní jistotou předpokládat, že dítě, se kterým bude jejich potomek sedět v lavici, bude člověk bílé barvy pleti kulturně zakoreněný v křesťanství, my si v lavici vedle naší ratolesťi můžeme představit naprosto kohokoliv. Za příklad z oblasti životního prostředí může posloužit to, že dřívější generace v našich zeměpisných šířkách vcelku spolehlivě očekávaly na Vánoce sníh a o prázdninách slunečné počasí, zatímco dnes je meteorologický výhled dosti nepředvídatelný.

Na straně druhé se jak kultura tak příroda svým způsobem homogenizují. Lidé se vzájemně čím dál tím více podobají (v tom, jak se oblékají, jak komunikují nebo po čem touží) a některé lokální kulturní tradice pod tlakem globalizace vymírají. Tento jev by neměl být interpretován jako výlučně negativní – ve chvíli nejistoty nám může například pobočka fast-foodového řetězce v cizí zemi ušetřit gastronomický kulturní šok. Z ekologického hlediska lze zcela jasně hovořit o rychlém úbytku rostlinných a živočišných druhů, šíření monokultur a v důsledku i ztrátě ekosystémové odolnosti. Jednoznačně pozitivní výstupy tohoto typu homogenizace se však hledají jen těžko.

Kulturní souvislosti environmentálních témat jsou bezesporu zajímavé, ale podíváme-li se na kauzy, které momentálně hýbou světem, je očividné, že je tu ještě něco jiného, co se – možná mylně, ale přece – zdá být o něco palčivější. A sice, jak docílit alespoň utlumení napětí mezi různými lidmi, skupinami lidí, etniky, národy, kulturami, civilizacemi. Jinými slovy, jak dospět k uspokojivé míře porozumění mezi lidmi, mezi kterými jsou obrovské kulturní, etnické, náboženské, sociální a jiné rozdíly a kteří, dobrovolně či nuceně, žijí ve společném prostoru. Proces, který by takové proměně mohl pomoci, můžeme pojmenovat *transkulturní komunikace*.¹ Na tomto místě však s pojmem nebudu hlouběji pracovat, spíše se zaměřím na formulaci tří základních otázek, které dle mého názoru obě široká témata – 1) napětí mezi lidským a mimolidským a 2) napětí mezilidské – spojují.

PŮVOD V PŘÍRODNÍM SVĚTĚ JAKO POJÍTKO MEZI KULTURAMI?

Neexistuje kultura, která by nevykazovala žádný typ závislosti na přírodním prostředí. Všechny společnosti světa, již vymřelé i ty stávající, nutně vycházely z potřeby žít a přežít v situaci, ve které se fyzicky nacházely. Poměrně dlouhou dobu to bylo spíše prostředí, kdo usměrňoval člověka. Od začátku epochy, které jsme si již uvikli říkat *antropocén* (Crutzen a Stoermer 2000), tedy přibližně od konce 18. století, ale narůstá ekologický a přímo geologický vliv faktoru jménem člověk dosud nevídanou měrou.

Tahounem tohoto vývoje byla kultura, která bývá označována jako euroatlantická, západní či řecko-židovsko-křesťanská. Zatímco ústřední hodnoty této kultury, ať už do nich zahrnujeme cokoliv, rozhodně ostatní společnosti světa nepřijaly a s největší pravděpodobností nepřijmou ani do budoucna, formální postup pokroku (zprůmyslnění, kořistnická těžba surovin, znečišťování prostředí, rychlá urbanizace, podpora konzumerismu atd.) s vidinou nabytí analogicky blahobytného stavu byl a je přejímán na všech kontinentech. Nechci zde ale hodnotit roli (lze říci přímo vinu?) naší kultury v přechodu k antropocénu,² spíše mi jde o to vyzdvihnout fakt, že ač jsou rozdíly

- 1 Blíže ke konceptu např. Sokolíčková (2014), Burda (2013) nebo Hojda (2013).
- 2 Klasickým příspěvkem na toto téma je např. inspirativní i kritizovaný White (2000).

- 3 Lidská práva (natož pak práva entit mimolidských), chce se napsat „bohužel“, nikoliv.
- 4 Projekt prozatím nemá citovatelné výstupy v podobě publikací, zájemce lze odkázat pouze na web <http://www.sv.uio.no/sai/english/research/projects/overheating/>.
- 5 Filosoficko-antropologicky má dichotomické rozlišování toho, co je lidské, a toho, co není, jistě své rezervy. Je-li ho však užíváno reflektovaně, s vědomím toho, že jde o zjednodušení s jasnými kořeny a jasnými dopady, může podle mého být i nadále užitečné.

mezi světovými společenstvími velké, nenalezneme ani jedno, které by se kdy mohlo z vazby na přírodu cele vymanit. Můžeme ji samozřejmě ničit. (Jak dlouho to můžeme dělat, se přesně neví.) Ale nemůžeme se od ní oprostít, ať jsme jakéhokoliv vyznání, pohlaví, věku, sociálního, kulturního či etnického původu.

Jestliže hledáme něco (hodnotu, skutečnost či esenci), co spojuje všechny lidi bez rozdílu a co nelze popřít na základě hodnotového soudu, jednoduše řečeno, nelze s tím souhlasit či nesouhlasit, ale lze to toliko konstatovat, pak vazba člověka (kultury) na přírodní svět kritériu všeobecné přijatelnosti vyhovuje.³ Jedná se nicméně jen o dílčí odpověď na problematické environmentální otázky dneška, protože fakt svázanosti s planetárním ekosystémem je teze, ze které ještě nevyplývají žádná konkrétní opatření. Tím bychom se již přesunuli od antropologických úvah k úvahám politickým. A to je zcela jistě nutné, má-li se něco změnit. Z perspektivy lokálních případových studií se k tomu snad vyjádří jiné příspěvky zveřejněné v tomto časopise.

STAČÍ LOKÁLNÍ ODPOVĚDI NA GLOBÁLNÍ OTÁZKY?

Druhou hádankou je, nakolik je důležité se soustředit na konkrétní komunity v čase a prostoru a jejich způsoby nakládání s výše zmiňovanými změnami. Jestliže je zde řeč o globálních fenoménech, neměli bychom se snažit formulovat globální odpovědi?

Současná antropologická praxe spíše ukazuje pravý opak. Právě tam je kulturní a sociální antropolog nejpotřebnější, kde může detailně zkoumat žitou zkušenost lidí, kteří se vyrovnávají s během událostí v obou vnitřně propojených a tedy v zásadě neoddělitelných světech, přírodním a kulturním. Je chyba ztrácet ze zřetele nutnost uvažovat v širších souvislostech ekologické, kulturní a ekonomické sféry obecně, ale bez detailních studií lokálních reakcí na měnící se svět se neobejdeme ani v antropologické teorii.

Jako příklad takového aktuálního interdisciplinárně koncipovaného antropologického výzkumu může posloužit projekt OVERHEATING, který v norském Oslo vede Thomas H. Eriksen.⁴ Jídlo na Srí Lance, nacionalismus v Evropě, ropný průmysl v Kanadě, půda v Sierra Leone, loďarství v jihovýchodní Asii, změny klimatu v Andách nebo uhelná těžba v Austrálii, to vše jsou metodologicky bezpečně uchopitelná témata, jejichž prostudování přináší dílčí odpovědi na komplexní, mozaikovitou otázku po esenciální vazbě mezi lidskou aktivitou a charakterem světa, do kterého přivádíme děti.

Teprve na materiálu, který předkládá data týkající se jednotlivých zdánlivě nespojitých případů jasně potvrzujících vzájemný vliv lidského na mimolidské a obráceně,⁵ lze stavět úvahy o možných řešeních problémů, které jsme před sebe sami postavili. Lze jistě namítnout, že takový materiál nemůže být nikdy kompletní. Ani sebevětší tým výzkumníků z nejrůz-

nějších oborů nemůže nikdy poskytnout vyčerpávající obrázek toho, jak spolu jednotlivé faktory na různých místech planety souvisejí. Navíc je tempo změn, jak už bylo řečeno, tak závratné, že data rychle zastarávají. Přesto jiná cesta než skrze antropologii dotýkající se člověka, který prožívá svůj od žitého světa neabstrahující příběh, neexistuje.

JAK POJMENOVAT A UCHOPIT NAŠI SITUACI V GLOBALIZOVANÉM SVĚTĚ DNEŠKA?

Mohlo by se zdát, že dohady nad tím, zda se nacházíme v krizi (či dokonce několika krizích), jsou zcela plané, a přednost by měla dostat konstruktivní diskuze nad opatřeními, která povedou ke zlepšení situace (nejen) člověka ve světě. Jak ale ukazuje například téma klimatu, to, zda probíhající události pojmenujeme jako globální oteplování (tedy jasně označíme charakter proměn), nebo obecněji jako klimatické změny (které mohou být libovolné povahy), může výrazně proměnit způsob, jakým k řešení přistupují vlivní aktéři, třeba politici. Proto považuji problém pojmového uchopení stávajícího stavu za přinejmenším hodný pozornosti.

Baumanovský koncept tekutosti našich časů už ve filosofickém uvažování o současnosti zdomácněl, a není divu – fluidní povaha všeho možného (pracovních smluv, milostných vztahů, světových trhů, vládních strategických dokumentů, atd.) je zjevná. Potřebujeme se tedy naučit myslet v prostředí nestability, což je pro člověka, živočicha evolučně determinovaného prostředím a vztahy, které se jen málo proměňovaly po celé desítky a stovky tisíc let, vpravdě nadlidský úkol. Uvažovat v tekutém světě lineárně, logicky a eschatologicky dost dobře nejde, protože jsme denně konfrontováni s jevy, které se takovému typu myšlení vymykají: takzvaný pokrok nevede vždy ke zlepšení, takzvaný dobrý úmysl nemusí být nutně oplacen vděkem, smysl jednání mohou různí aktéři vykládat zcela odlišně. Jak ale žít život, který nechápeme?

Už bylo řečeno, že je dnes utopické věřit v jakýkoliv pevně daný systém hodnot, který by mohl být sdílen v globalizovaném, homogenizovaném a zároveň extrémně diversifikovaném světě. Stávající situace je výhodná pro všechny, kdo profitují z rozdílů v nejrozličnějších ohledech (finančně, mocensky či jinak), což svádí k závěru, že usilovat o změnu nepřehledného a nespravedlivého vesmíru je marné a jediná racionální reakce je snaha přežít za každou cenu, kterou navíc ideálně zaplatí někdo jiný, jakási anonymní bytost, lidská či mimolidská, na druhém konci planety. Není asi třeba dodávat, že toto není myšlenka, k níž se chci dobrat.

V. P. J. Arponen nedávno v časopise *Environmental Ethics* konstatoval, že „výzvou pro řešení našeho nevalného ekologického výhledu je v zásadě změna povahy mezilidské interakce – vymyšlení a realizace nového způsobu dělby práce“ (Arponen 2014: 149). Arponenova

perspektiva, inspirovaná Marxem a jinými teoretiky práce, tedy vznáší otázku po *strukturální* (a nikoliv *ideologické*) povaze dnešního světového (ne)řádu. Jednoduše řečeno, filosofický (Arponenovou terminologií ideologický) základ pro změnu svetonázoru má ve skutečnosti jen zcela omezený vliv na skutečný běh událostí.

Platí, že nelze filosoficko-antropologicky „objevit“ či „vynalézt“ hodnotový systém, který se globálně osvědčí. Navíc socioekonomický charakter globálně propojené lidské společnosti k mnoha negativním environmentálním jevům skutečně vede. Obejdeme se ale při pojmenování stavu světa zcela bez etiky, která je – přece jenom – disciplínou filosofickou? Když Arponen vyzývá ke změně báze mezilidské interakce, na čem jiném může být tato změna postavena nežli na novém pojetí toho, co to znamená být člověkem ve 21. století, a toho, jaká práva a jaké povinnosti z bytí člověkem vyplývají? Co jiného může vést k posunu od neoliberálního přístupu (nechme trhy vyvíjet se bez vnějších zásahů, lidská důstojnost nebo ekologická odolnost nemají primární důležitost a když se obchody budou dařit, dospějeme k nim jako k sekundárním bonusům ekonomického rozvoje) k přístupu odpovědnějšímu, spravedlivějšímu a ekologicky ohleduplnějšímu?

Nakonec i samotné pojmy odpovědnosti, spravedlnosti a ekologické udržitelnosti jsou přímo nabitě filosofickými významy a kulturními odkazy. Je proto nemoudré snažit se striktně odlišovat filosofický, etický, ekonomický, sociální, kulturní a ekologický úhel pohledu, protože všechny jsou k věci a jen jako celek nám umožňují lépe pochopit nepochopitelný svět. A jediné porozumění je podmínkou záměrné změny jak v myšlení (ideologii) tak v jednání (struktuře).

Žijeme tedy v „přehřívajícím se světě, světě zrychlujících se změn“ (Eriksen 2015: 293), v němž hraje významnou roli neoliberalismus a globální tržní ekonomika. Představa, že se podaří ze dne na den systém změnit a zastavit ze západní kultury vyrůstající rozvoj environmentálně a sociálně sporných technologií, je naivní. To ale neznamená, že bychom se neměli snažit přijít na to, co je a co není správné či spravedlivé. Vezměme si dva příklady, jeden spíše ze sféry kultury a druhý ze sféry přírodního prostředí.

Když se podíváme na momentálně skutečně masivní toky migrace z mimoevropských zemí do Evropy, je bezpředmětné hovořit o tom, jak je zcela zastavit nebo jak se „zbavit“ cizinců, kteří se doslova přes noc stali našimi sousedy. Spolu s Welschem či Eriksenem vidíme, že už nelze trvat na starých (dobrých?) dichotomiích typu „naše“ a „jejich“ (práva, země, peníze, atd.). S těmito procesy je třeba se vyrovnávat, analyzovat je, chápat jejich příčiny a reagovat na ně tak rychle a efektivně, jak to jen půjde.

Změny klimatu jsou dobrým příkladem environmentálního problému, ke kterému rovněž nelze

přistupovat výhradně strukturálně, bez filosoficko-antropologického uchopení. Stejně jako u přílivu přistěhovalců nedokážeme naráz zastavit činnosti, které ke klimatickým výkyvům vedou, jako je produkce emisí CO₂, tedy globální téma *par excellence*. Opět nemáme jinou možnost než celou složitou problematiku studovat, snažit se pochopit její šíři, rychlost a povahu co nejlépe, a individuálně i kolektivně průběžně reagovat teď a tady – oddalování bytí i jen provizorních opatření nelze vzhledem k rychlosti změn dopočít.

Na otázku „Jak pojmenovat a uchopit naši situaci v globalizovaném světě dneška?“ lze tedy v první řadě odpovědět slovem „odpovědné“. Odpovědnost je tím, co je klíčové v situaci, kdy jsou důsledky lidské činnosti citelnější než kdykoliv dříve.⁶ Odpovědný přístup zahrnuje tři kroky: 1) uznání fenoménu vyžadujícího reakci (vlny migrantů přicházejících do Evropy, socioekonomický vývoj vedoucí ke zvyšování emisí CO₂, apod.), 2) návrh reakce, za jejíž výsledek jsou zodpovědní konkrétní aktéři, 3) samotné opatření, které není postavené na principu dobrovolnosti, nýbrž povinnosti a závaznosti.

Vrátíme-li se k obecnému antropologickému problému, který stojí v pozadí názvu tohoto článku – Kultur mnoho, planeta Země jedna jediná – je nyní zřejmé, že odpovědnost dnes nelze praktikovat v jakémsi jasně rozčleněném „uživatelském rozhraní“. Rozpadají se kategorie „my“ a „oni“, stírají se hranice mezi „původním“ a „novým“, neexistuje „příroda“ netknutá „kulturou“. O kultuře lze hovořit v množném čísle v tom smyslu, že životní způsoby (styly v myšlení a jednání) se na planetě Zemi v jednotlivých – dnes ale jen nejasně ohraničených – lidských společnostech liší. Lze o ní hovořit i v jednotném čísle, ale nikoliv jako o protikladu přírody. Jazyk, zvláště ten trénovaný v aristotelské logice Západu, se zpochybnění logiky *bud-anebo* vzpírá, ale s užitím trochy hrubé síly lze vyslovit cosi jako *kultur(a/y)-v-přírodě*. Co je tím míněno?

Bytí člověkem v přehřívajícím se světě, ve kterém dochází k mnoha sociálním nespravedlnostem, v němž jsou ničeny zdroje nezbytné k životu, jako je voda, půda či vzduch, kde se stupňují ozbrojené konflikty a narůstá všeobecná brutalita, je nemožné bez přijetí skutečnosti, že kdybychom nebyli zachyceni ve spleti vazeb, vztahů a závislostí, nejsme vůbec. Zároveň závazek odpovědnosti odkazuje k širšímu celku, který přes svoji vnitřní veškerou nepřehlednost *jest* – jeho existence je patrná ze zemské oběžné dráhy. Planeta Země, sama zavěšená do prozatím málo probádaných vesmírných pavučin, je horizontem, k němuž je možné upnout pozornost. Možné – nutné?

ZBĚSILÁ CESTA

Kulturní a sociální antropologie, stejně jako ekologie (člověka i přírody), jsou vědními naukami. Nelze od

⁶ Jen krátce pár slov k etymologii pojmu; podle Online Etymology Dictionary se přídavné jméno odpovědný užívá od konce 16. století a zahrnuje v sobě povinnost se za něco zodpovídat jiné entitě. Pochází z latinského *responsabilis, respondere*. Od 40. let 17. století je dokladován význam „zodpovědný za své činy“. V latinském základu slova je obsažen rozměr „závazku“ (*responsible*. adj.).

nich tedy očekávat víc než popis a porozumění. Budoucí scénáře jsou doménou jiných sfér, založených na lidské tvořivosti a představivosti. Ve snímku *Šílený Max: Zběsilá cesta* (Austrálie/USA, režie G. Miller, 2015) je divák konfrontován se světem, ve kterém úpadek lidskosti i fyzického prostředí dosáhl svého maxima. Život je zredukován na přežívání, z emocí zbývá jen strach a hněv, davy ubohých bytostí závisejí na libovůli hrstky mocných, voda je nad zlato, půda neplodí a vzduch je zkažený, a co je zdravé a krásné, to je v područí několika málo vyvolených. Je to „jen film“, ale bez ohledu na jeho větší či menší kinematografické a umělecké kvality nastoluje vizi, která je sice extrémní, ale v zásadě extrémizuje procesy, které jsou dnes reálně v pohybu: kvalita života v blahobytných společnostech je v sázce a pro velkou část světové populace je dlouhodobě nízká, nerovnosti se dramaticky prohlubují, což vyvolává krize různého druhu (psychologické, kulturní, ekonomické), životní prostředí je čím dál zranitelnější, a zdraví je mnohdy těžko dostupným komerčním artiklem.

Svázanost lidského světa s tím přírodním je tím očividnější, čím lehkomyšlněji se kultura od přírody snaží odpoutat. Lokální zkušenosti jednotlivých komunit, které nám antropologický výzkum může zpro-

středkovat, se přirozeně liší, ale ona vrženost lidského životního „slohu“ do komplexu planetárního ekosystému platí pro všechny. Proto je také podle mého názoru nosnou platformou pro komunikaci navzdory kulturním rozdílům.

Debata nad typem spojitosti mezi kulturou a přírodou a nad tím, zda má či nemá smysl dále těchto pojmů v antropologii užívat, není zbytečná, protože se od ní odvíjí zcela konkrétní strategie nakládání s lidmi, s jinými živými bytostmi i s bytostmi takzvané neživými. Zároveň je přínosné srovnání jednotlivých kulturních praxí na různých místech planety, protože znalost alternativních cest může napomoci předcházení vlastním chybám či vést k přejímání osvědčených postupů a jejich přizpůsobení místním podmínkám.

Naše cesta, cesta člověka 21. století, který se od svého bližního zároveň mnohostranně odlišuje a zároveň je k němu až nesnesitelně pevně připoután, je zběsilá a riskantní. Přítomnost a tím i budoucnost kulturní antropologie je do značné míry závislá na tom, nakolik nám dokáže pomoci naši situaci uvnitř ekologických limitů pochopit a odpovědně kormidlovat.

LITERATURA

- Arponen, V.P.J. (2014). The Cultural Causes of Environmental Problems. *Environmental Ethics* 36: 133–149.
- Burda, František (2013). Dignita jako fundamentální východisko transkulturní komunikace. In *Člověk jako východisko dialogu kultur: Konceptuální předpoklady transkulturní komunikace*. Editoři F. Burda, J. Hojda, J. Karlová, J. Sokol, & Z. Sokolíčková, pp. 35–49. Ústí nad Orlicí: Oftis, Univerzita Hradec Králové.
- Crutzen, Paul J. a Eugene F. Stoermer (2000). The „Anthropocene“. *Global Change Newsletter* 41: 17–18.
- Eriksen, Thomas Hylland. (2015). Globalization and its Contradictions: Anthropological Research in an Overheated World. In *Ashgate Research Companion to Anthropology*. Edited by Andrew Strathern and Pamela Stewart, pp. 293–314. Farnham, Surrey; Burlington, VT: Ashgate.
- Hojda, Jan (2013). *Obrazy člověka ve vybraných dílech literatury a filmu 20. století: Teologicko-antropologické interpretace*. Ostrava: Moravapress.
- Maffi, Luisa (2007). Biocultural Diversity and Sustainability. In *The SAGE Handbook of Environment and Society*. Edited by Jules Pretty et al., pp. 267–277. London, New Delhi, Thousand Oaks, Singapore: SAGE Publications.
- OECD (2014). *Factbook: Economic, Environmental and Social Statistics 2014*. OECD Publishing.
- responsible, adj. Online Etymology Dictionary. Dostupné z: <http://www.etymonline.com/index.php?term=responsible> [29.6. 2015].
- Secretariat of the Convention on Biological Diversity (2014). *Global Biodiversity Outlook 4 – Summary and Conclusions*. Montréal.
- Sokolíčková, Zdenka (2014). *Výzvy pro transkulturní komunikaci*. Ostrava: Moravapress.
- United Nations (2013). Department of Economic and Social Affairs, Population Division, *International Migration Report 2013*.
- Welsch, Wolfgang (1999). Transculturality – The Puzzling Form of Cultures Today. In *Spaces of Culture: City, Nation, World*. Edited by M. Featherstone et al. London: Sage. Dostupné z: http://www2.uni-jena.de/welsch/papers/W_Welsch_Transculturality.html [27.6. 2015].
- White, Lynn (2000). Historické kořeny naší ekologické krize *Filosofický časopis* 48, 5: 765–779.